УДК: 94(44):[316.648.4+159.22:159.922.27].000.32

С. Дорошенко
Національний університет “Львівська політехніка”

ТРАНСФОРМУВАННЯ АРХАЇЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ФРАНЦУЗІВ ПІД ВПЛИВОМ ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ І КОЛЕКТИВНИХ ДІЙ

© Дорошенко С., 2009

Розглянуто історичні шляхи збагачення політичної ментальності французів. Зроблено висновок про те, що головним результатом впливу детермінанти соціальних ролей і колективних дій стало утвердження у мешканців “французького простору” на ментальному рівні таких політичних цінностей, як солідарність, соціальна рівність, довіра.

The historical ways of enriching of political mentality of Frenches are considered. A conclusion is done that the main result of influence of the determinants of the social roles and the collective actions was become by appearance for the habitants of „French space” at the level of mentality of such political values as solidarity, social equality, trust.

Революція XVIII ст. різко активізувала ментальні ресурси французької нації, скерувавши їх на створення життєздатних і ефективних інститутів держави, спроможних своєчасно вирішувати макросоціальні проблеми народу. Закладенням підвалин „ліберального” світу, зміст якого, зокрема, передають принципи солідарності, соціальної рівності, особистої свободи, довіри, що утверджувалися за межами політичної сфери суспільних відносин, започатковано нівелювання базових засад архаїчної традиції виявлення людської активності, давніше спрямованої на задоволення потреб провідних станів феодальної системи.

Формування нової (демократичної) політичної традиції становить цілий пласт історичних епізодів. Серед них особливе значення мають ті, що покликані до життя впливом детермінанти соціальних ролей і колективних дій. Функціонально призначена спрямовувати колективну свідомість мешканців на все глибшу оцінку свободи, а також стимулювати – унаслідок примусової адаптації соціальних груп, що визначилися у селах, містах і містечках – поступову трансформацію політичної свідомості суспільства, історично визначеного у цьому куточку Європи, вказана детермінанта як універсальний важіль впливу об’єктивного походження збагачувала якість сприйняття населенням „французького простору” політичного ще задовго до Великої революції.

Концентрація уваги сучасних дослідників на фундаментальній проблемі ментальності доводить, що в середині XX ст. французьке суспільствознавство вже вийшло на рівень розуміння всеохопності явища, яке визначає глибинний зміст політичних процесів у Європі [7; 8]. В Україні функціональну скерованість системи детермінант, що історично стимулювали інтегрування окремих фактів соціальної дійсності в політичні рамки або середовище, притаманні реаліям Франції, стали об’єктом спеціального дослідження нещодавно [4; 5]. Однак за межами уваги українських суспільствознавців залишається проблема трансформування під впливом детермінанти соціальних ролей і колективних дій якісних показників архаїчної ментальності французів, починаючи від найдавніших часів.

На цій підставі об’єктом дослідження визначено політичну ментальність французів як духовно-інтелектуальний феномен і водночас соціально-політичне явище та історичний процес його концептуалізації. Предметом дослідження виступає система детермінант, вплив якої визначив своєрідне виявлення інтересів, настроїв, очікувань суспільства Давнього порядку щодо влади, які зумовили трансформацію у межах традиційно-архаїчного ставлення мешканців „французького простору” до політики.

Мета роботи – висвітлити трансформаційний потенціал детермінанти соціальних ролей і колективних дій. Поставлено такі завдання: 1) з’ясувати термінологічне наповнення вказаної детермінанти; 2) викласти специфічність розвитку соціальних відносин у середовищі мешканців села, міста, містечка; 3) обґрунтувати причини народження у масиві архаїчної ментальності нових ознак якісного рівня.

Функціональна спрямованість детермінанти соціальних ролей і колективних дій визначається її здатністю трансформувати традиційні цінності, присутність яких на ментальному рівні зумовлена особливою тривалістю обставин колективного проживання людей. За Огюстом Контом, психологічну основу такого існування забезпечує „соціальний" інстинкт, який визначається природною потребою спілкування. Відтак вказана соціальна детермінанта сприяє поглибленню зв'язків солідарності у кожному осередку колективного проживання. Такі зв'язки, отже, починають відзначати одностайність, спільність потреб, активне співчуття певним діям або судженням, що стають основою соціальної згуртованості, єдності дій, а також спільної діяльності, в ході яких відкривається перспектива досягнення певних цілей, вирішення актуальних суспільних проблем, реалізації загальних інтересів.

У разі реалій „французького простору" такі осередки більш активного спілкування створено соціальним оточенням мешканців села, міста чи містечка. І зважаючи на те, що особливу ознаку історично визначених осередків становить відмінна інтенсивність спілкування, зміст якої Жорж Гурвич обґрунтував як „соціабельність пасивна" *(socibilité passive)* і „соціабельність активна" *(socibilité active)* [8, с. 161], виникнення та утвердження у масиві архаїчно-традиційної ментальності, притаманної насамперед мешканцям сіл, нових – оригінальних і самобутніх якостей, уже поширених у середовищі мешканців міст, не лише детермінує участь різних груп населення у процесах сільськогосподарської, промислової, комерційної діяльності, але й оптимізує функціонування таких соціальних інститутів, як сім'я, промислове чи сільськогосподарське підприємство, створених поглибленням взаємозалежності їх членів у межах історично визначених, унаслідок розподілу праці, активізації обміну продуктами людської діяльності, осередків колективного життя. Подальші структуризація і впорядкування засобами права чинних соціальних зв'язків надають принципу солідарності політичного скерування, зміст якого сучасні французькі політологи передають як „одностайна згода, спільність досвіду, колективне використання багатств і здобутків, гармонія і злагода в суспільстві. Така атмосфера однаково означає заборону індивіду, як і групі, займатися діяльністю, що приносить шкоду усьому або лише частині відомого колективу людей" [9, с. 9].

Процес зосередження людських мас у селах, заснованих ще у доісторичну добу між III тис. до н. е. і 1 800 р. до н. е., і містах, кількість яких безупинно зростала, починаючи від III ст. до н. е., виявився життєво необхідним, відколи мешканці „французького простору" перейшли від екстенсивного (збирання, полювання, рибальство) до інтенсивного (землеробство, ремісництво, розведення свійських тварин) способу виробництва. При цьому детермінанта соціальних ролей і колективних дій почала відігравати роль, яку важливо розглядати як: а) особливий чинник стимулювання почуттів, які викликали ті чи ті особи, ті чи інші групи людей, які намагалися зберегти відомі і чинні соціальні стандарти, або ж, навпаки, відійти від них, надавши останнім нової якості; б) поглиблення процесу соціального розшарування, визначеного інтересом окремих осіб до набуття необхідних матеріальних цінностей; в) поштовх до виконання людьми соціальних дій, які своєю прагматичною скерованістю на підвищення рівня матеріального добробуту виявляли спроможність стабілізувати усе глибше розшароване суспільство.

Отже, політичне значення функціональної скерованості зазначеної соціально-історичної детермінанти полягає у тому, що, спонукаючи представників соціальної групи, колективну свідомість якої надалі формували обставини регулярного спілкування всередині чинної (як для міста, села, містечка) ієрархії, до виконання звично-традиційних, а також нових соціальних ролей, вона також стимулювала народження у особи свідомо/несвідомого потягу до реалізації нових можливостей. Ментальну основу активізації такого щоденного спілкування становила природна схильність населення „французького простору" до запровадження нововведень, тобто інтенсифікації виробничих процесів, поглиблення зв'язків, що ґрунтувалися на солідарній участі, а також поширенні й зміцненні довіри. Це все активізувало спрямованість членів групи на реалізацію своїх можливостей, водночас не гарантуючи обов'язкову перспективу втілення у життя деяких нових потреб, що загалом відповідало змістовному наповненню уже відомої категорії „пасивна соціабельність", яка виникла значно раніше, і ментальне забезпечення якої не передбачало надання актам спільного волевиявлення людей нічого, окрім емоційного забарвлення, яке має переважно ірраціональне походження.

Сам елементарний тип французького суспільства, що виник скоріше від Християнської церкви і феодальної системи та являв собою старовинні форми об'єднання людей, у яких зберігалася історія країни (а також тисячоліття її доісторичного існування), визначився у тисячах різноманітних сіл. Сучасні дослідження свідчать, що їх мешканців насамперед цікавило збереження найдавнішого типу соціальної диференціації, притаманного членам архаїчного суспільства – за віком. Етнограф Андре Вараньяк (*André Varagnac*) довів існування восьми вікових категорій, які існували в різних місцевостях (у регіонах так зазначені „середні"

категорії дещо різнилися) задовго до утвердження соціального поділу на касти чи класи. Відомі вікові групи забезпечували існування у середовищі давнього селянства Франції такої соціальної ієрархії, типологізованої за віком: 1) сосунчик (беззахисна істота, яка вимагає захисту); 2) дитина двох-трьох років; 3) молоді хлопці й дівчата; 4) молодята; 5) батьки й матері сім'ї (розпорядники робіт); 6) вдівці й удовиці; 7) предки (стають такими після одруження найменшої дитини); 8) усопші (продовжують жити серед живих, хоча б якийсь час) [Цит. за: 10, с. 95–97]. Щоденна участь особи у виконанні необхідних ролей, специфічних для кожного етапу людського життя, надзвичайно ефективно сприяла структуризації, а також стабілізації селянського (архаїчно-традиційного) суспільства. Продуктивне виконання „власної ролі" забезпечувало кожній особі реалізацію найпершої базової потреби: виживання колективу у непростих природних умовах. Тоді як безумовне дотримання принципу схожості детермінувало зміцнення зв'язків у середовищі представників певної вікової категорії. Отже, зазначений поділ актуалізував – на рівні ментальності – значення потреби підтримання найдавнішої форми солідарності: за віком. Тому традиційна, як для умов архаїчного суспільства, „колективна свідомість" повністю поглинала „індивідуальну свідомість". Насправді член такого (примітивного) суспільства, структурованого і постійно відновлюваного унаслідок тісного припасування у кожному осередку колективного життя тотожних соціальних груп, насамперед сімей, яких традиція спонукала до виконання однакових функцій, мислив, відчував, діяв так, як це йому нав'язував колектив. За цих обставин індивідуальна свідомість розвиватися не могла (на противагу новочасному суспільству, у якому індивід якнайшвидше звільняється від примусу, досягає успіху, схильний до реалізації індивідуальної автономії). Головний принцип, покладений в основу такої соціальної організації, – це не розмаїття груп чи індивідів, а їхня подібність. Зв'язок, на основі якого структурувався, а також функціонував суспільний організм, – це відповідно особливий тип солідарності, визначений на основі тотожності окремих груп і людей. Еміль Дюркгейм визначив таку солідарність як механічну [10, с. 101–103]. Зазначеній групі людей притаманна особливо стійка колективна свідомість, у якій визначені на ментальному рівні соціальні пріоритети сприяють наданню переважного значення емпіризму, консерватизму, а також міфологічному мисленню. Насправді величезний *емпіричний досвід* про навколишню природу – ґрунти, особливості окремих рослин, рух небесних світил, звички тварин – становить строкатий комплекс фрагментарних і суперечливих даних, які все ж не мають принципового значення для науки. Але так зазначена ментальна основа стимулює виконання значної кількості суспільно корисних робіт. Адже емпіричне знання – це продукт терплячого й сумлінного спостереження за станом речей; воно з'являється унаслідок поступового накопичення інформації про деталі і фрагменти. Взамін відсутніх логічної дедукції, лабораторного експерименту, традиції викінченості деталей особливої впливовості досягають загальновідомі факти. Отже, зміст такого знання – у перенесенні традиції, яка з незапам'ятних часів гарантує істинність перевіреного життям практичного досвіду. Тоді як *консерватизм* скеровує групу проти змін і нововведень, які сприймаються як абсолютно зайві і навіть шкідливі. Адже усі переконані у тому, що зміни і нововведення можуть похитнути основи набутого й практично перевіреного знання, посилаючись на яке, член такої групи досі володів здатністю адекватно оцінювати навколишній світ. Тому консерватизм архаїчної ментальності необхідно сприймати як захист від усього, що загрожує традиції, яка становить основу інтелектуального розвитку людини, рівня її адаптованості щодо природного і соціального оточення. Тоді як *міфологія*, яка лише розповідає, а не пояснює, чому речі є саме такими, відіграє роль природничої науки, історії і суспільствознавства. Такий підхід має принципове значення для колективу, спроможного зберігати своє фізичне існування за єдиних умов: а) надання найвищого значення перевіреним стандартам, дотримання яких забезпечує виживання групи; б) неприйняття оригінальності, самобутності, від яких, вважається, походить основна загроза існуванню групи. Головну ознаку чинних у такому колективі соціальних зв'язків становить „пасивність", яку об'єктивно підтримує і захищає „репресивне право" *(droit restitutif)*, мета якого, – вважає Еміль Дюркгейм, – це захист від усього, що суспільство трактує як протизаконне (кримінальне) [10, с. 68].

Зацікавленість захистом давніше обжитої території, своєї колективної власності – общинних угідь, процес обробітку яких визначально вимагав спонтанної і добровільної кооперації, сприяла тому, щоб на основі традиційного поділу праці також формувався інший тип солідарності. За Емілем Дюркгеймом, ментальну основу цього типу солідарності становила взаємодоповнюваність мешканців. У цьому випадку гармонійність збігу взаємних інтересів забезпечували норми звичаєвої моралі, покликані гарантувати „взаємозалежність" (*interdépendence*), а не схожість поодиноких людей і суспільних груп, давніше налагоджених родинними зв'язками. Цю „органічну солідарність" *(solidarité organique)* [10, с. 68] характеризували поява в особи автономних прав і навіть народження індивідуальної свідомості. На їх основі мешканці села стали до створення іншого типу соціальної ієрархії, визначеного необхідністю поділу на

заможних і бідних селян. Нова ієрархія інтенсифікувала соціальні зв'язки, які набували характеру „активної соціабельності". Ментальну основу такого типу солідарності визначала раціонально обґрунтована потреба узгодження дій різних учасників економічного проекту. Тобто народження структури „вертикальних" зв'язків, що єднали групу людей, соціально ієрархізованих як „багаті" і „бідні", мотивовано спільною скерованістю усіх на досягнення особистого матеріального достатку, що у цьому випадку переважало усі інші емоції, які як чинники ірраціонального походження також відіграють роль (слабших або надзвичайно потужних) активізаторів соціальної дії.

Таке розмежування за рівнем матеріального достатку, а також соціальним статусом мало політичні наслідки. Адже суперечності інтересів, які надалі пронизували архаїчно-традиціоналістичне селянське суспільство, вже досягали рівня соціальних конфліктів. Останні виявлялися настільки відчутними, що лише нові, „штучно" створені інститути політосфери демонстрували спроможність гасити емоції і вирішувати назрілі суспільні проблеми. Зазначені інститути спричинили народження та закріплення у колективній свідомості мешканців „французького простору" традиції підкорення: а) владі місцевого поміщика, легітимність якої забезпечено історичним правом переможця, незважаючи на те, що її реальність інколи не так легко було зносити; б) владі сільського священика, який стояв значно ближче до сільських мешканців, оскільки в своїх словах і діях апелював до інших, окрім насильницьких методів впливу; в) владі заможного селянина над його значно біднішим односельцем, визначеної знаннями, а також наявними матеріальними ресурсами, які становили основу сучасної і майбутньої успішності їх індивідуального володаря. Юридичною основою зазначених влад було відновлювальне право *(droit restitutif)*, мета якого полягала не в покаранні за фактичне відхилення від чинної традиційної норми, а в поверненні речей до стану, в якому вони були раніше, тобто відновлення історичного порядку речей [10, с. 68]. Все ж внутрішньому розпорядкові, який незмінно і дуже чітко організовував і впорядковував життя сільської громади впродовж дня чи визначеної пори року, належала визначальна роль. А дехто (коваль, мельник, заможний хлібороб, успішний мігрант тощо), незважаючи на суворість приписів архаїчної традиції, уже спромігся виявляти й реалізувати свою індивідуальну свободу. Її найважливішим наслідком, що поступово набував політичного значення, вважаємо, стала схильність до втілення приватної ініціативи, корисної для впорядкування, збагачення і стабілізації традиційних, а також деяких новітніх колективних вартостей, які члени архаїчної (сільської) громади погоджувалися цінувати. Зрештою, це сприяло утворенню окремих добровільних асоціацій виробників, насамперед млинів, які, створені у XII ст., носили переважно родинний характер. Інша „відповідь" більш ієрархізованого селянського суспільства на „виклики" часу – це звернення до своєї історичної пам'яті. І саме її значення стимулювало відтворення в період пізнього середньовіччя інституцій (на зразок народних або парафіяльних зборів), наділених деякою політичною якістю.

Таким інститутом, давніше відзначеним „природністю" походження, який, однак, в умовах поступової етатизації суспільних процесів набув політичного (інституційного) спрямування, тобто відрізнявся „штучністю" або неприродністю походження, слід визнати народне зібрання. Складаючись з представників сільської (парафіяльної) громади, зазначене зібрання вже поставало юридичною особою, яка уявлялася у колективній свідомості як виразник громадської волі, функціонально налаштованої на „штучне" уособлення позиції громади. Таких людей село називало „своїми". Отже, їм довіряли. Вони повсюди звалися по-різному: мер, синдик, консул. Присутність таких осіб відкривала перед сільською общиною перспективу поглиблення процесу самоорганізації, наслідки якої свідчили про набуття громадою деяких ознак, притаманних суб'єктові політики. При цьому громада користала з принципу соціальної рівності, покладеного в основу історичної традиції проведення нарад, на які мав право прийти бідний так само, як і багатий. Участь таких осіб гарантувала деякі правові наслідки колективно прийнятим рішенням. Ментальну основу, яка стимулювала, а також актуалізувала політичні наслідки реалізації такого права, Алексіс де Токвіль визначив як „примара свободи". А це з погляду науки є свідченням присутності у колективній свідомості мешканців села ще дуже невиразного уявлення про те, як сільській парафії як найменшій одиниці адміністративного поділу території країни зберігати „в своєму управлінні щось таке, що нагадує той демократичний вид, який воно мало в середньовіччі" [6, с. 51]. Як відомо, у цей час ментальну основу прийняття колективізованих рішень становила переконаність у правочинності найдавнішої механічної форми солідарності – за віком. Таку ментальність, нагадаємо, визначали: а) першість батьків і матерів сімей, відповідальних за збереження найдорожчих для члена архаїчного суспільства матеріальних благ; б) суспільне значення усопших, принагідно спроможних покарати чи віддячити, залежно від того, наскільки успішно „живі" пильнують збереження давньої традиції. В умовах поглиблення і ускладнення організаційної структури архаїчного суспільства факт актуалізації в свідомості мешканців села потреб обрання посадовців або колективного

обговорення гострої проблеми, наслідком яких мала стати спроба прагматичного вирішення важливої громадської справи, достатньо дієво стимулював у бідніших, як і більш заможних селян, свідоме бажання брати участь у зібранні біля церковної паперті. Насправді на цьому зібранні не відбувалося ні обговорення в повному розумінні, ні раціонального висловлення політичної позиції шляхом подання голосу. Досягали єдиного: кожний користувався правом добровільного висловлення своєї думки. Й нотар, якого запрошували з цієї нагоди і який вів свій журнал просто неба, був зобов'язаний збирати різні думки й заносити їх до протоколу. Таке „демократичне парафіяльне зібрання", як його назвав Алексіс де Токвіль, могло висловлювати будь-які побажання. Але втілити свою волю воно могло, спочатку запитавшись особливого дозволу на проведення зібрання у дійсного суб'єкта політики у цій місцевості – феодального володаря, а згодом інтенданта короля, а не всупереч його волі. І навіть прийшовши до одностайної ухвали, зібрання не могло ні визначити розміру місцевого податку, ні самостійно захистити свої права у суді, ні отримати матеріальної вигоди внаслідок реалізації місцевого продукту на ринку чи придбання чогось необхідного місцевій громаді. Все ж складові цього парафіяльного управління „залишалися дорогими для селян", оскільки навіть такий примарний суверенітет місцевої парафії – це „єдина з усіх громадських вольностей", яку вони добре розуміли. Одна лише думка про те, що парафіян позбавлено права на місцеве самоврядування, вже викликала загальне обурення громади [6, с. 51].

Міста, кількість яких у XVIII ст. перевищувала тисячу, у Франції розросталися дуже швидко, насамперед унаслідок інтенсифікації міграційного процесу. Його ментальну основу становила свідома зацікавленість особи покращанням свого матеріального стану. Міста залишалися ареною боротьби кількох влад: а) влади сеньйорів, яка занепадала, однак підтримувалася численними історичними привілеями; б) влади короля, яка поступово посилювалася, незважаючи на старовинні традиції, звичаї і пільги провінційних центрів у сплаті податків у казну короля; в) влади комун, яка належала місцевій буржуазії і була „виборною". Міста ж запропонували свої форми соціальної стратифікції. Адже в кожному місті політична першість належала або представникам промислового капіталу (Монтебан), або власникам навколишніх сільськогосподарських угідь (Кан, Тулуза), або купцям, які займалися заморською торгівлею (Руан, Марсель). Тому завжди створювалася оригінальна соціальна формула, коригована рівнем дійсних зв'язків міста як з центральною владою країни, так і зі специфікою економічного розвитку окремих з них, насамперед найкрупніших.

У цьому зв'язку особливого значення набували торговельні мережі купців, розміщені в міських центрах. Такі добровільні товариства негоціантів, які сучасні дослідники розглядають як зародки громадянського суспільства, незважаючи на родинний або майже родинний характер, іменували „вільним товариством" (*société libre*). Окремі спроби створення крупних торговельних кампаній – Ост-Індської (1664) і Левантинської (1670) завершилися крахом. Адже долучитися підданим короля до чинної міжнародної мережі торговельних зв'язків було не просто [1, с. 130, 131, 369, 371, 373, 381]. Оскільки, по-перше, французькі купці не довіряли королівському уряду, який міг будь-коли скасувати привілеї, на основі яких ті реалізували приватну ініціативу. По-друге, їхні капітали були значно менші за ті, якими оперували англійські та голландські купці. По-третє, вигідні місця у всесвітній мережі таких зв'язків ще раніше зайняли власники капіталу іноземного походження. По-четверте, такий економічний і політичний діяч, як Жан Батіст Кольбер (1619–1683), відзначений скерованістю на реалізацію ліберальних поглядів, у Франції з'явився надто пізно. Тоді як акціонерні товариства тільки капіталів, дії яких не відзначалися класичною ліберальною спрямованістю, були відомі у Франції ще раніше. Це були млини. Вони зберігали старомодний, незавершений характер, який випливав із мінімально допустимих розмірів, а також визначався родинним, тобто природним, походженням, основу якого становили особливо сильні емоції, що вимагали раціонального обґрунтування мети, однак для її досягнення використання економічних засобів було не обов'язковим.

Особливої специфіки містам з-посеред інших населених пунктів країни надавала присутність інтелектуалів. Тому, наголошує Жак Ле Гофф, „спочатку були міста"; інтелектуал середньовіччя на Заході народився разом з ними, одночасно з їх розквітом, пов'язаним з розвитком торгівлі, ремесел, „як один з тих майстрів, які оселилися в них під впливом поділу праці" [2, с. 7]. Саме у містах з'явилася людина, інтелектуал, ремеслом якого стало письменство і викладання, логічним наслідком яких, вважаємо, стала поява у суспільстві нових і різноманітних ідей та оцінок, ментальну основу яких становив раціоналізм. Присутність інтелектуалів (також) стала відчутною у XII ст. у містах, у яких розмістилися єпископства. Водночас це повністю узгоджувалося з чинною спеціалізацією людей, яка виникла і поширилася насамперед в містах на основі примітивної бінарної системи організації суспільства: на священиків і мирян. Виникнення другого і третього станів завершило політичну структуризацію суспільства, яку в цих осередках колективного

життя представляли, по-перше, ті, хто моляться (клірики); по-друге, ті, хто захищає (дворяни); по-третє, ті, хто працюють (селяни). Серв (кріпосний), який обробляв землю, одночасно був і ремісником. Лише благородний воїн поставав як власник, суддя, а також управляючий. Клірики ж нерідко виконували увесь перелік зазначених обов'язків. Тому щоденне заняття кожного, регульоване архаїчною традицією життя, дуже точно вказувало на соціально-політичний статус, який визначав і межі вільного волевиявлення особи на території міста.

Впливом детермінанти соціальних ролей і колективних дій також стимульовано народження у колективній свідомості мешканців міст деяких нових ознак ментального рівня: а) раціоналізму; б) абсолютизації значення науки, технічного прогресу й освіти; в) плюралізму ідей; г) відмежування священного від світського; д) відчуття зверхності (щодо технологічно менш розвинених суспільних верств і народів) [3, с. 163–165]. Пізніше такі цінності будуть віднесені до складових структури якісно відмінної, технологічної ментальності, яка ще довго існуватиме поряд з архаїчною. У вигляді остаточно сформованої системи більш-менш свідомих вірувань, звичок, способів мислення і поглядів, сприйнятих і поширених у соціальному середовищі якоїсь групи людей або у визначеному суспільстві, технологічна ментальність остаточно „запанує" на межі XVIII–XIX ст., як глибинна основа переходу французького суспільства у добу індустріалізації.

Тоді як поміж селом і справжнім містом в ієрархії населених пунктів свою особливу роль незмінно відігравало містечко, у ньому ніби зосереджувався центр провінційного життя, центр традиційно „селянського" суспільства Франції. Уже в X ст. містечко почало відрізнятися від селищ, які його оточували на віддалі 5–10 км, завдяки виконанню головної функції: служити місцевим ринком для кількох селищ, суспільним ідеалом для яких залишалося самостійне вироблення усього необхідного для життя людини; в інших обставинах життя у ньому згасало. Впливи детермінанти соціальних ролей і колективних дій стимулювали народження у представників соціуму, визначеному лінією кордону „малої батьківщини", свідомішу потребу безконечно налагоджувати зв'язки з навколишнім світом шляхом обміну плодами своєї праці. У будні такі контакти регулював прево – королівський чиновник, який володів судовою, фіскальною і військовою владою на вказаній території; власні поштова контора, податковий інспектор, бригада жандармів, а також мировий суддя, який грав роль суду сеньйора, лікар, кілька нотаріусів, поодинокі крамарі, булочники, шинкарі, м'ясники, ремісники. З часом у кожного містечка точно визначилася своя зона впливу, узгоджена з рівнем матеріального достатку мешканців (який здебільшого залишався низьким), напруженим ритмом щоденної праці. Тоді як в свята у містечку відбувалися урочисті церемонії, ініційовані діячами церкви. У такі дні на вулицях проходили багатолюдні гуляння, які змінювалися спільними формами дозвілля.

Отже, детермінанта соціальних ролей і колективних дій сприяла реалізації деякої свободи членами групи, визначеної за місцем постійного проживання. Принципове значення цієї об'єктивної обставини зумовлене тим, що генетично ментальність виникає не просто внаслідок схожості умов, у яких довший час проживають представники зазначеного етносу, наслідком яких є народження єдності їх колективного досвіду, а тому, що члени групи саме так взаємодіють між собою у просторі і часі, сумісно виробляючи спільні почуття, уявлення, думки, якими, зрештою, закладається психоментальна основа вільнішого волевиявлення особистих можливостей. І тому на території „французького простору" свобода поступово поставала більш свідомою і безпосередньою саме у сегменті тих суспільних ролей, до виконання яких мешканців села, міста чи містечка підштовхували відкриття у себе нових і значно перспективніших індивідуальних можливостей. Тоді як архаїчна традиція – це психо-ментальна основа, яка забезпечувала виконання звично-традиційних соціальних ролей, колективних дій. Водночас ментальною основою зацікавлення особою зміною свого соціального статусу необхідно визнати природну схильність населення „французького простору" до нововведень, яку додатково активізовано мотивами: а) інтенсифікації виробничого процесу; б) поглиблення зв'язків солідарності; в) поширення і зміцнення довіри. Сприяючи реалізації членами групи нових можливостей, нові мотиви зовсім не гарантували безумовного втілення останніх, що загалом відповідало змістовному наповненню уже відомої категорії „пасивна соціабельність", яка виникла значно раніше і ментальне забезпечення якої не передбачало надання актам спільного волевиявлення людей нічого, окрім емоційного (ірраціонального) забарвлення. Водночас практиковані способи виявлення свободи логічно узгоджувалися з відомим соціальним статусом особи. Згідно з ним кожний член все більше диференційованого суспільства, індивідуальні дії якого чітко регламентовані чинною соціальною ієрархією, розподілом поточних, однак життєво необхідних занять, узгоджених з порою року, розпорядком дня, а також історично визначеними знаннями, уточненими морально-релігійними нормами чи привілеями, вимогами традиції, які надзвичайно своєрідно впорядковували думки й щоденну поведінку представників визначеного

населеного пункту, був змушений чинити саме так, як цього вимагали економічно визначені обставини його належності до того чи іншого осередку соціального життя і водночас політичний статус як члена однієї з двох, згодом трьох відомих соціальних верств. Окремі істотні зрушення, що відбувалися на рівні колективної ментальності мешканців сіл, міст і містечок під впливом детермінанти апарату організованих об'єднань, свідчать про дуже повільне збагачення якісних ознак традиційно-архаїчної ментальності за рахунок нових, які згодом визначаться як елементи структури технологічної ментальності.

Перспективу для подальших досліджень становить висвітлення змістовного наповнення, а також функціональної скерованості детермінанти екологічної і морфологічної поверхні; детермінанти прикладів для наслідування, правил, знаків, ознак і способів дії, що з певною регулярністю виявляються у соціумі; детермінанти символів, ідей, колективних вартостей, творів цивілізації; детермінанти колективних ментальностей – станів, думок, колективних почуттів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.: У 3-х т. – Т. 2: Ігри обміну / Пер. з фр. – К.: Основи, 1997. – 585 с. 2. Гофф Жак Ле. Интеллектуалы в средние века / Пер. с фр. – 2-е изд. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 160 с. 3. Дорошенко С.І. Проблеми ментальності в контексті французької політичної традиції // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип. 2. – Ужгород: СМП "Вісник Карпат", 2005. – С. 159–167. 4. Дорошенко С. Соціально-історичні детермінанти виявлення традиційного ставлення французів до політики в епоху Давнього порядку // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Вип. 19. – Львів: НУ "Львівська політехніка", 2007. – С. 11–19. 5. Дорошенко С. Трансформування архаїчної ментальності французів під впливом детермінанти апарату організованих об'єднань // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип. 7–8. – Ужгород: Вид-во УжНУ "Говерла", 2007. – С.238–245. 6. Токвіль А. де. Давній порядок і Революція / Пер. з фр. – К.: ЮНІВЕРС, 2000. – 224 с. 7. Gurvitch G. Problèmes de la sociologie générale // Traité de sociologie / Sous la dir. de Georges Gurvitch: En 2 t. – T. 1. – Paris: Presses Universitaires de France, 1958. – P. 155–251. 8. Gurvitch G. Déterminismes sociaux et liberté humaine. Vers l'étude sociologique des cheminements de la liberté. – 2-e éd. – Paris: PUF, 1963. – 327 p. 9. Herzog Ph., Kriegel B., Roman J., Voynet D. Quelle démocratie, quelle citoyenneté ? – Paris: Les Éditions de l'Atelier/Éditions Ouvrières, 1995. – 160 p. 10. Rocher G. Introduction à la sociologie générale: En 3 t. – T. 2: l'Organisation sociale. – Paris: Éd. HMH, 1968. – 254 p.